

УДК (477.51)"16/17"

С.В.Щербина

Кравецькі та ткацькі цехи на території Північного Лівобережжя у XVII – на початку XVIII ст.

Стаття присвячена історії кравецьких і ткацьких цехів на території Північного Лівобережжя у другій половині XVII–XVIII ст. Проаналізовано законодавчу базу ремісничих корпорацій, висвітлено традиції, права та обов'язки їх членів.

Ключові слова: Північне Лівобережжя, ремесло, цех, кравець, ткач.

Статья посвящена истории цехов портных и ткачей на территории Северного Левобережья во второй половине XVII– XVIII вв. Проанализирована законодательная база ремесленных корпораций, раскрыты традиции, права и обязанности их членов.

Ключевые слова: Северное Левобережье, ремесло, цех, портной, ткач.

The article is devoted to the history of the tailor's and weaver's guilds on the territory of the Northern Left-bank Ukraine in the second half of XVII–XVIII centuries. The legislation base is analyzed in this article. The particular attention is paid to the rights and duties of the craft guilds.

Key words: Northern Left-bank Ukraine, craft, guild, tailor, weaver.

Цехова організація ремесла на території Північного Лівобережжя набула поширення після отримання містами регіону магдебурзького права у середині XVII ст. Галузева структура ремісничих корпорацій XVII–XVIII ст. була досить строкатою і зорієнтованою на потреби тогочасного суспільства. Досить поширеними у містах і містечках Північного Лівобережжя були ремісничі спеціальності, пов'язані з виготовленням одягу та взуття. Виготовлення тканин, пошиття одягу, черевиків та чобіт поступово витіснялося зі сфери щоденних домашніх турбот. О.Компан нарахувала у цій галузі близько тридцяти професій, зазначивши, що цей перелік при більш ґрунтовному дослідженні може поповнюватись [1, с. 169–170]. Найбільш поширеними і розвиненими галузями в регіоні були кравецтво, ткацтво та шевство.

У другій половині XVII–XVIII ст. зі зростанням попиту та потреб населення Північного Лівобережжя, на території якого існували Чернігівський, Ніжинський, Стародубський та Київський полки, поглиблювалась

спеціалізація ткацького ремесла. З'явилися ремісники, які ткали полотно, рушники та скатертини, виготовляли вироби з вовни або сукно для свиток та попон. Ткацтво перебувало на досить високому рівні розвитку, незважаючи на те, що воно було поширене здебільшого у формі домашнього промислу. Шкіряне виробництво поділялась на чинбарство – вичинку шкіри, кушнірство – виготовлення хутряного одягу, шевство – пошиття взуття і лимарство – виробництво збруї. Кравецькі цехи зазвичай об'єднували усіх ремісників, які "працювали голкою" – шили одяг, вишивали, плели панчохи та рукавички.

У Чернігові універсалом Д.Многогрішного 26 червня 1665 р. був затверджений ткацький цех [2, арк. 23]. У 1689 р. чернігівський війт Г.Яхимович разом з урядовцями магістрату затвердили існування цеху – шаповальського цеху, до якого входили шаповали, пилники, коцники, панчішники і рукавичники [2, арк. 28–28 зв.]. Наприкінці XVIII ст. у Чернігові, за даними О.Шафонського, кравецький цех, що об'єднував кушнірів і шапкарів, налічував 30 майстрів, 4 підмайстрів та 20 учнів; ткацький – 6 майстрів, 4 підмайстри та 1 учень; шевський – 46 майстрів, 32 підмайстрів та 28 учнів [3, с. 293–303].

Мешканці Седнева, за О.Шафонським, "хліборобством і скотарством мало вправляються, а більше займаються обробкою шевських шкір" [3, с. 318]. У XVII ст. в містечку діяли кравецько-кушнірський та шевський цехи [4, с. 78], які у 1767 р. об'єднували 44 кожум'як, 31 шевця, 18 кравців і 5 шаповалів [5, с. 86].

У Березному 24 травня 1647 р. місцевий урядник І.Котельницький санкціонував створення кравецько-кушнірсько-шевського цеху. У привілеї чітко зазначалось, що "когда ремесла сего будучи ремесник и не робит, в мисте его не держать" [5, с. 94–95]. У 1670 р. чернігівський полковник І.Лисенко затвердив статут Березнянського ткацького цеху [6, с. 57]. В універсалі підкреслювались обов'язковість допомоги "церкви Божой" та звільнення від повинностей – "жеби без вшеляких вымовок, ткачи во всей волости березовской жиючие, ку належним доходам вшеляких датков ис повинности не вимеряли" [5, с. 95–96]. Найбільш численним був місцевий шевський цех, до якого згодом приєдналися ковалі.

З припису Любецької сотенної канцелярії 1748 р. відомо про існування тут "годов близь двадцяти" кравецького і ткацького цехів, які, зокрема, переймалися "снабдением свечами, вином и ладаном" місцевих церков [7, арк. 1–2].

Від 1634 р. у Ніжині існували ткацький і ковальський цехи [8, с. 371]. У 1669 р. представники місцевих кушнірського і шевського цехів звернулись до царського уряду з проханням видати конфірмаційні грамоти, замість тих, що згоріли під час пожежі 1668 р. [9, с. 315].

Також у XVII–XVIII ст. кравецькі, ткацькі та шаповальські цехи існували у Мені [10, с. 68], Сосниці [11, с. 31], Ропську [12, с. 282].

Характерним явищем для місцевих жителів Батурина було поєднання занять ремеслом і хліборобством. У 20-х рр. XVIII ст. місцеві ремісники об'єднувались у шевський, кравецький та ткацький цехи. Найбільш численними були корпорації шевців – 38 дворів та кравців – 28 дворів [13, с. 76–78]. У 1750 р. до Батуринського шевського цеху входили Я.Лесенко, К.Оксененко з братом, Стефан (Вакулин зять), І.Горбаневець з братом, Л.Гарасименко, Т.Попок з синами, Г.Базавлей з зятем, М.Бондаренко, П.Бондаренко, П.Рубан з шурином, Ф.Воскобойник, І.Андрущенко, вдова Н.Допиха, С.Селиченко, Я.Попельник, М.Шклярєнко, І.Харевський та члени цеху, "не умеющие ремества" – Д.Мохно, вдова Киселиха, вдова Мощиха, А.Булда, Ф.Бондар, О.Шевченко, вдова Каплиха й З.Дорофеєнко [14, с. 140–141].

У 1660 р. кравецькі кравці й кушніри об'єдналися у "кравецьке братство", яке налічувало 40 ремісників. Наприкінці XVII ст. кравецький цех Кролевця не мав власного подвір'я, і для вирішення цехових справ ремісники змушені були збиратися вдома у цехмістра [16, с. 32]. У другій половині XVIII ст., крім того, в у місті функціонував ткацький цех, створений наприкінці XVII – на початку XVIII ст. [17, с. 12].

У Коропі протягом XVIII ст. існували шевський, кравецький і шаповальський цехи [18, с. 156; 151, с. 31–32]. До нашого часу у Чернігівському історичному музеї імені В.В.Тарновського збереглися цехові книги Коропа, які свого часу потрапили до Чернігівської губернської вченої архівної комісії у 1902 р. [19, с. 1], – "Книга Коропського сапожницького цеху" [20] та "Книга Коропського кравецького і кушнірського цеху" [21].

Здавна існували ткацький, кравецький і шевський цехи у Борзні [22, с. 143]. У 1695 р. цехмістрам Борзенських різницького та кравецького цехів було надано дозвіл "за призволением и порадою межи всеми ими згодне и полюбовне учиненною, до единого цеху скупившись и соединившись, ремеслницкий свой для wsparтя до церкви божественной потребных речей ... завести порядок" [23, с. 305].

На території Північного Лівобережжя у XVII–XVIII ст. кравецькі, ткацькі і шевські цехи існували не лише в містах, але й у містечках з порівняно невеликою кількістю населення. Показовою у даному відношенні було містечко Олишівка. Через неродючі ґрунти умови для заняття землеробством тут були несприятливі, відтак мешканці містечка, як правило, займались ремеслом і об'єднувались у цехи. Провідне місце з-поміж них належало шевському цеху. Крім того, тут працювали 148 чоботарів, 32 ткачі, 7 кравців, 38 кушнірів [22, с. 105–106]. У XVIII ст. у містечку Вороніж місцеві ремісники входили до ткацького цеху. Записи у цеховій книзі свідчать про благодійницький напрям діяльності й підтримку церкви [24, арк. 30]. У 1715 р. ніжинський полковник Л.Журавовський підтвердив привілеї на існування цеху в містечку Івангород,

який об'єднав ткачів, шевців і кравців [5, с. 293; 229, с. 129]. В об'єднаному універсалі зазначалось, що внаслідок втрати автентичних документів під час пожежі виникла потреба захистити економічні привілеї корпорації, забезпечити ремісників від обтяжливих повинностей [5, с. 293]. У середині XVIII ст. у Нових Млинах існувало 3 цехи – ткацький, чоботарський, кравецький [5, с. 294].

У великому ремісничо-торговому місті Стародуб у 1688 р. було затверджено "ремесла ткацького в городе нашем товариство". В універсалі підкреслювалась необхідність "до церкви святителя иерарха Христова Николая ... выставоваты свечу", детально регламентувались правила вступу до цеху, заборонялось займатись ремеслом без вступного внеску у розмірі "грошей готовых коп три, воску фунты два, ладану тож фунты два, горилки два кгарцы, четьри шаги вступку и полбочки для братства пива". Виняток було зроблено для челяді, "котрая незборонно через найми обиклие мает мети виживление" [25, арк. 19]. У Стародубі в 1781 р. до кравецького і кушнірського цехів входили 36 ремісників; до шевського – 91 ремісник; до ткацького – 13 ремісників; до шаповальського – 31 [12, с. 38].

У другій половині XVIII ст. у Почепі члени кравецького, ткацького і чоботарського цехів "единственно своим ремеслом и питаются и, как их мастерства простые, то они каждой свою работу продают в сем же городе на торгах и ярмонках" [12, с. 175]. У Семенівці ремісники об'єднувались у кравецький, шевський і ткацький цехи, причому "доход с тех цехов по давнему владелческому установлению собирают между собою и отдают на реставрацию церквей" [12, с. 270].

У Козельці, який у XVII–XVIII ст. являв собою значний ремісничо-торгівельний осередок, однією з найбільш розповсюджених ремісничих спеціальностей було шевство [26, с. 98]. 1 квітня 1661 р. Я.Сомко надав конфірмаційний універсал Козелецькому шевському цеху, в якому йшлося про правила обрання цехмістра ("брата з мижи себе волним обрати за цехмістра, кого они улюбять, и оного цехмістра повинни они слухат як найстаршого их належит" [27, с. 199–200]) та підтверджувались привілеї (захист від партачів, звільнення від "сторожи туремной" та надання підвод), надані ще за Б.Хмельницького [28, с. 246]. За даними Переписних книг 1666 р., ця корпорація об'єднувала 25 ремісників [26, с. 99].

2 квітня 1663 р. Я.Сомко підтвердив права та привілеї Козелецького кушнірського цеху "от старых веков наданное" [27, с. 210–211]. Ремісники на власний розсуд могли обирати цехмістра, самостійно встановлювати суму штрафу з партачів, які бажали працювати в місті, та вирішувати внутрішні конфлікти відповідно до "стародавних своих звичаев и права" [27, с. 211]. Кравці й кушніри звільнялись від підводного мита, охорони в'язниці, "а двор их братерский от подачок меских"

[27, с. 211]. Крім того, універсал застерігав від фінансових зловживань: "не повинен отяжати кравцов и кушнеров даремною роботою, толко що зробит, повинен власникове кожний заплатити" [27, с. 211].

З метою захисту прав козелецьких кравців Я.Сомко 2 квітня 1663 р. видав універсал, в якому наказав: "Хто теж з мене висланих наших дал би до тим же кравцом козелским на потребу свою зробити, повинен за роботу им заплатити, як ся годит, жеби бедние ремесники ни от кого кривди не поносили" [27, с. 211–212]. Подібний характер мав конфірмаційний універсал І.Мазепи Козелецькому шевському цеху від 6 травня 1700 р., який підтверджував права "от старих веков и от антецессоров наших наданное", [30, с. 253–254].

Одним з перших в Острі було засновано кравецький цех, в якому у 1660-х рр. були цехмістрами А.Коровицький і С.Дякун [11, с. 31]. У XVIII ст. в Острі достатньо заможним були шевський і кравецький цехи [29, с. 334]. Так, цехмістри й старші товариші місцевих цехів вдавались до купівлі землі. У 1730 р. цехмістер кравецького цеху В.Сидоренко за таляр придбав пляц [31, с. 32]. У другій половині XVIII ст. в місті працювали численні кравці, чоботарі, "так, что жители от других мест таковых ремесленников не заимствуют" [32, с. 53].

У другій половині XVII–XVIII ст. ремісничі корпорації Північного Лівобережжя переймалися підтримкою церкви, членів цеху та їхніх родин, допомогою бідним і нездоленим. Доброчинність була важливою складовою життєдіяльності ремісничих цехів, що декларувалося в документах, які надавали право на заснування ремісничих корпорацій. Допомога церкві полягала у постачанні свічок і ладану, фінансуванні ремонтних робіт, придбанні ікон та церковного начиння. Цехи повинні були стояти на варті "добрих християнських звичаїв", підтримуючи церкву матеріально. Подібна благодійницька діяльність надавала цехмістру право голосу у вирішенні приходських справ [34, с. 39]. Крім того, цехові братства справляли значний вплив на обрання приходського духовенства і ктиторів. Основним джерелом фінансування благодійницької допомоги була "цехова скринька", яка поповнювалась вступними і членськими внесками, штрафами, прибутками від продажу цехового майна та канунів. Розміри пожертв на церкви залежали від заможності цеху. Ткацький цех Вороніжа у 1776 р. виділив кошти на корогву для соборної Успенської церкви, а у 1781 р. – для Михайлівської церкви. Коропський кравецький цех у 1758 р. пожертвував 50 коп. Троїцькій церкві у Борзні, котру схарактеризовано як "розваленную, а ныне репаруючюся", а також 2 крб Воздвиженській церкві. У 1765 р. це ж ремісниче об'єднання надало 21 крб Вознесенській церкві і 10 крб Троїцькій церкві. Траплялися випадки, коли місцевого священика приймали до цеху як повноправного члена для належного спрямування

благодійницької діяльності ремісничого об'єднання. Наприклад, до складу Коропського кравецького цеху у 1772 р. було прийнято священика, який мав опікуватися підтримкою церкви і парафіяльної школи [16, с. 30].

Ремісничі корпорації постійно постачали церквам свічки. Цей давній звичай був пов'язаний з так званими "канунами", котрі передбачали виготовлення свічок і ситіння меду, частину якого також передавали церкві. В універсалі гетьмана Д.Многогіршого від 12 травня 1671 р. Чернігівському кравецькому цеху "ремесла кравецького и кушнерского майстрам" заборонялось ухилятися від встановленого "в цеху своем побожного порядку" надавати на церкву двічі на рік 20 пудів меду [2, арк. 40]. У середині XVIII ст. у книзі ткацького цеху м.Вороніжа зазначалось, що "сіе издревле утверждено, дабы всякий ремесло умеющий не был спречним укладам к церквам свечи" [16, с. 30]. У шевському цеху Седнева існував давній звичай "сукасти свічку". Ремісники збиралися у цеховому будинку і виготовляли величезну свічку заввишки близько півтора метра, яку запалювали під час богослужіння. Також майстри "сукали" маленькі свічки – "шагівки", які коштували шаг. У середині вересня в містечку відбувалося своєрідне дійство – ремісники "женили свічку". Увечері, зібравшись разом, члени цеху запалювали велику свічку, до самого ранку бенкетували, співали і танцювали. Тільки "поженивши свічку", майстри й учні отримували право осінніми та зимовими вечорами працювати при свічках і лучинах до весни [36, с. 10]. Окрім свічок, ремісничі об'єднання постачали церквам ладан і віск. Кравець або кушнір, який бажав вступити у 70-х рр. XVII ст. до цеху у Кролевеці, крім грошового внеску і напоїв, надавав два фунти воску [15, арк. 5 зв.]. Надаючи у 1665 р. дозвіл організувати у Чернігові ткацький цех, чернігівський війт Г.Яхимович наголосив на потребі "свечу в церкви святого Спаса и в інших ведлуг зможности ставити" [2, арк. 22].

Ремісничі об'єднання мали свою атрибутику й символіку: прапор (хоругву, корогву), емблему, цехову печатку, скриньку, в якій зберігались документи й гроші. На цехових прапорах зазвичай зображувались знаряддя праці, лики святих, зокрема покровителів об'єднання та міста, розміщували відповідні написи. О.Ковалевський вважав, що ця традиція була запозичена у німецьких містах, де міщани складали "свое городовое войско для защиты города от неприятелей" [37, с. 1]. Прапор Чернігівського об'єднаного цеху кравців, кушнірів і шапкарів було виготовлено з червоного штофу, "золотым позументом обложеное", посередині на блакитному штофі зображення – з одного боку – "Распяtie Христово, а по сторонамонаго Пресвятая Богородица, святыи великомученик Евстафий, святыи Иоанн Богослов и великомученик Прокопий", з іншого – "Пресвятая же Богородица Троицкая Ильинская Черниговская, да на одной стороне ножницы, имя цехмистра, при кото-

ром знамя строено, и 1781 год декабря 30 дня. На деревке точеная шишка, и в оной медній крест" [3, с. 298].

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. ремісничі цехи мали власні печатки, які після ліквідації цехового устрою у 1902 р. були передані до Чернігівської губернської вченої архівної комісії. Так, ніжинський міський голова І.Л.Дейкун передав до музею печатки тамтешніх ліквідованих ремісничих управ. У такий спосіб у зібранні Чернігівської архівної комісії опинилась печатка ніжинського кушнірського цеху, яка, крім напису "Печ[ать] Нежин[ской] Куснир[ской] ремес[ленной] упра[вы]", містила зображення стола і "зеркала" [38, с. 32–33]. На переданій до комісії печатці об'єднаної цехової управи ніжинських шаповалів та ткачів було зображено "войлочную шляпу, какия носят крестьяне, а внизу под нею челнок" [38, с. 32–33]. Крім того, комісія отримала печатку "Нежин[ской] Портняжеской Управы" із зображенням праски і ножиць [38, с. 32–33]. Емблема із зображенням знаряддя праці мала назву ціха або цешка. Вона зазвичай знаходилася у цехмістра і використовувалась для скликання ремісників до цехового дому. У Борзенському ткацькому цеху роль цешки виконував "деревянный маленький челнок, выкрашенный красною краскою", у кравецькому – дерев'яна трикутна дощечка із зображенням з одного боку св. Миколи Чудотворця, а з іншого – "аршина, швайки, ножниц и утюга" [3, с. 423]. Чернігівський ткацький цех мав дві цешки: одну у вигляді мідної дощечки "с изображением Распятія, Богоматери и Иоанна Богослова", а іншу – у вигляді дерев'яного ткацького човника [3, с. 299].

Кожний ремісничий цех мав дерев'яні ноші, які використовувались при похованні, – так звані мари. На мари становили труну померлого, а над нею встановлювали покліт (круглу дерев'яну решітку) і накривали сукном [37, с. 1–2]. Багатством декору і вишуканістю відзначалось сукно Чернігівського кравецького цеху, що збереглося у зібранні Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського [39, с. 49–50]. Воно являло собою покривало синього кольору "с нашитым на середине золотой парчи крестом, серебряным кружевом обложенным; края его обшиты в два ряда каймою голевою разного цвета, а третий ряд зеленою китайкою; на самом крае пришита вокруг золотая бахрама" [3, с. 298]. На ньому було розміщено напис: "Це сукно старанням цеху кравецького чернігівського за цехмістра Івана Лазаревського за порадю всієї братії зроблене... Блажени яж вибраний прийняв еси їх гді у вічні селища" [39, с. 49–50].

Незважаючи на той факт, що кравецькі, кушнірські та кравецькі корпорації відносились до так званих "виробничих" об'єднань, участь у яких потребувала неабияких навичок, охочих "поєднати" їх було досить багато [40, с. 300]. Вступ до цеху та офіційне набуття прав і привілеїв майстра вимагали чималих витрат, тому поширеною була передача

ремесла у спадок. Вступаючи до цеху 9 вересня 1684 р., М.Попович зазначив: "По смерти моей волно ремесло робити кравецкое и кушнерское детям моим" [15, арк. 20]. У кравецько-кушнірському цеху Коропа у другій половині XVIII ст. розмір вступного внеску був досить високим. Так, у 1761 р. "поеднал себе во вечность" С.Зеленский за 13 коп. – "все деньги уплатил и напой цеховой отбуй" [21, арк. 8].

Термін учнівства варіювався і залежав від технології ремесла. Так, у Кролевецькому кравецькому цеху учень мав майстрові "услуги свои згонити годов три", у той же час майстер, зі свого боку, повинен був учневі "талант науки щире открыти и указати", утримувати та забезпечувати його усім необхідним [15, арк. 10–10 зв.]. За цей час учень мав засвоїти основні виробничі навички, а також необхідний мінімум соціальних норм, пов'язаних із життям у цеховому колективі. Учень, який погано себе поводив або мав намір залишити майстра, підлягав "терпкому канчуковому каранью" [15, арк. 10 зв.]. Після закінчення терміну учнівства відбувалась "визволка", для чого майстер сплачував до скриньки Кролевецького кравецького цеху 3 таляри, цехмістрові – 3 шаги, старшим братам – по 3 чехи, молодшим – шаг, а також виставляв цеберко пива та гарнець горілки [16, с. 26]. Але подібна градація виплат була поодиноким явищем, у більшості випадків обмежувалися сплатою коштів до цехової скриньки та влаштуванням бенкету для членів об'єднання. Майстри охоче брали собі по декілька учнів, бо це була дешева робоча сила. Зі свого боку, майстер за певний термін мав не лише навчити ремесла, але й надати певну допомогу учневі у вигляді одягу або сплати за "визволку".

Ремісники виготовляли речі як на замовлення, так і для продажу. Універсалом М.Калиновського від 25 грудня 1638 р. Чернігівським кравецькому, шевському та кушнірському цехам, "аби мели свои комори для спратку товаров их и для проданя", виділялись місця на базарній площі [2, арк. 16 зв.]. У другій половині XVII ст. шевці Седнева влаштували прилавок поблизу цехового будинку, а щоп'ятниці торгували на місцевому базарі [4, с. 78].

Друга половина XVII–XVIII ст. характеризувалась поступовим поглибленням спеціалізації ремісничого виробництва, яке набувало товарного характеру. Незважаючи на специфічний характер ремесел, пов'язаних з виробництвом одягу і речей повсякденного вжитку, їх цехова організація на території Північного Лівобережжя була досить розповсюдженою. Попри дестабілізуючий вплив партачів, майже у всіх містах і невеличких містечках існували ремісничі корпорації ткачів, кравців, шевців та кожум'як.

Література

1. Історик Олена Компан: матеріали до біографії / упоряд. Я. Компан. – К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 532 с.

2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), ф. II, спр. 22907. Привилегии ремесленных цехов в Чернигове (с 1627 – 1763 год), 43 арк.

3. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оно наместничество составлено / А. Шафонский. – К. : Университетская типография, 1851. – 697 с.

4. Костенко Л. Кожум'яцьке і шевське ремесло у містечку Седневі на Чернігівщині / Л. Костенко // Сіверянський літопис. – 2007. – № 4. – С. 77–83.

5. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии / А. М. Лазаревский. – Чернигов : Губернская типография, 1866. – Вып. I. Полк Черниговский ; Вып. II. Полк Киевский и Нежинский. – 390 с.

6. Кулаковський В. М. Ремесло і цехова система в містах і містечках Лівобережної України XVII ст. / В. М. Кулаковський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1980. – Вип. 14. – С. 53–60.

7. ІР НБУВ, ф. 10, спр. 10507. Предписание сотенной Любецкой канцелярии цехмистру Любецкого цеху Григорию Кезю и всем мастерам о сборе денег на свечи, вино и ладан для церквей Любеча, 1748 р., 4 арк.

8. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648) / П. Кулаковський. – К. : Темпора, 2006. – 496 с.

9. Ершов А. Ніжинські цехи в першій половині XVII ст. / А. Ершов // Чернігів і Північне Лівобережжя : огляди, розвідки, матеріали / під редакцією М. Грушевського. – К., 1928. – С. 315–318.

10. Савченко О. Економічний розвиток Новгород-Сіверського намісництва (за даними Опису 1779–1781 рр.) / О. Савченко // Сіверянський літопис. – 2000. – № 6. – С. 62–70.

11. Пиріг П. В. Нариси соціально-економічної історії Чернігівщини в другій половині XVII ст. / П. В. Пиріг. – К. : Інформаційний видавничий центр "СТИЛОС", 1998. – 184 с.

12. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781) / підготовка до друку та передмова П. Федоренка. – К., 1931. – 595 с.

13. Мазепина книга / упоряд. та вступна стаття І. Ситого. – Чернігів : ЦНТЕІ, 2005. – 524 с.

14. Батурин: сторінки історії : зб. документів і матеріалів / редакція О. Б. Коваленко та ін. – Чернігів : КП "Видавництво "Чернігівські обереги", 2009. – 786 с. ; 30 іл.

15. Чернігівський історичний музей імені В. В. Тарновського (далі – ЧІМ), інв. № Ал 619. Книга цеху кравецького й кушницького ремесла м. Кролевеця, 1660–1765 рр., 40 арк.

16. Лазаревська К. Матеріали до історії цехів на Лівобережній Україні XVII–XIX вв. / К. Лазаревська // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К., 1925.

Т. 6. – 1925. – С. 20–33.

17. Карась А. Кролевецьке ткацтво / А. Карась. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – 100 с.

18. Шостак И. Коропские сапожники / И. Шостак // Земский сборник Черниговской губернии. – 1891. – № 6–7. – С. 155–168.

19. Местные известия // Черниговские губернские ведомости. – 1902. – № 2977, 25 сентября. – Часть неофициальная. – С. 1.

20. ЧИМ, інв. № Ал 220. Книга сапожницького цеху м. Коропа, 1800–1891 pp., 213 арк.

21. ЧИМ, інв. № Ал 446. Книга кравецького і кушнірського цеху м. Коропа, 1724–1888 pp., 73 арк.

22. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К., 1893.

Т. 2 : Полк Нежинский. – 1893. – 521 с.

23. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. Павленко. – К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 1144 с.

24. ЧИМ, інв. № Ал 336. Книга ткацького цеху м. Вороніжа, 1742–1854 pp., 35 арк.

25. ІР НБУВ, спр. 18323–18350. Документи про міщан урядового і офіційного походження. Відомості про цехи, братства, грошові справи, позики, купівлю-продаж дворів, ґрунтів, майно, побут, розшук втеклих майстрів, протести козаків проти міського патриціату, 1662–1762 pp., 38 арк.

26. Романовський В. О. Сільське і міське населення Лівобережної України в 60-х роках XVII ст. / В. О. Романовський // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 3. – С. 89–109.

27. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд. : І. Бутич, В. Риневич, І. Тесленко. – К. ; Л. : НТШ, 2004. – 1087 с.

28. Універсали Богдана Хмельницького / упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К. : Альтернативи, 1998. – 383 с.

29. История городов и сел Украинской ССР: Черниговская область / глава редколлегии П. Т. Тронько. – К. : Главная редакция УСЭ, 1983. – 814 с.

30. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / упорядники І. Бутич, В. Риневич. – К. ; Л. : НТШ, 2006.

Ч. II. – 2006. – 798 с.

31. Ткаченко М. М. Остер в XVII–XVIII вв. (за Румянцівською ревізією та іншими матеріалами) / М. Ткаченко. – К. : Друкарня Української Академії Наук, 1925. – 57 с.

32. Описи Київського намісництва 70–80-х років XVII ст. : описово-статистичні джерела / відпов. ред. П. С. Сохань. – К. : Наукова думка, 1989. – 392 с.

33. Сребницкий И. А. Следы церковных братств в восточной Малороссии / И. А. Сребницкий // Труды Четвертого археологического съезда. – Казань : Типография Императорского Университета, 1891.

Т. 2. – 1891. – С. 11–26.

34. Очерк истории г. Чернигова. 907–1907. Юбилейное издание Черниговской городской управы – Чернигов : Типография Губернского земства, 1908. – 72 с.

35. Тридцатилетие деятельности Черниговского городского управления 1870–1901 г., с очерком истории г.Чернигова. – Чернигов : Типография Губернского земства, 1901. – 334 с.

36. Сапон В. Була у Седневі своя "валюта" / В. Сапон // Деснянська правда. – 2004. – 10 червня. – С. 10.

37. Ковалевский А. Цехи в г.Чернигове в конце прошлого столетия / А. Ковалевский // Черниговские губернские ведомости. – 1896. – № 726, 2 марта. – Часть неофициальная. – С. 1–2.

38. Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии (1900–1902). – Чернигов, 1902. – Отд. 1. – С. 1–46.

39. Зайченко В. Цехові сукна у збірці Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського / В. Зайченко // Скарбниця української культури. – Чернігів, 2007–2008. – Вип. 10. – С. 48–52.

40. Лазаревська К. Київські цехи в другій половині XVIII та на початку XIX віку / К. Лазаревська // Київ та його околиця в історії і пам'ятниках / під ред. М. Грушевського. – К. : Державне видавництво України, 1926. – С. 275–308.

УДК 94(477.51)"16/18"

Л.В.Лесик

До питання еволюції системи міського самоврядування на прикладі міста Ніжина

*У статті представлено результати аналізу наукових досліджень, присвячених історії магістрату. Проаналізовано систему організації міського управління та її еволюцію, зроблено основний акцент на організації міського самоуправління на магдебурзькому праві. Показано теоретичні засади, підтвердження магдебурзького права та реальне управління містом на прикладі Ніжина.
Ключові слова: магдебурзьке право, магістрат, вїт, міська дума.*

*В статье представлено результаты анализа научных исследований, посвященных истории магистрата. Сделан анализ системы органов городского управления и ее эволюцию, акцентировано основное внимание на организации городского самоуправления на магдебургском праве. Показаны теоретические принципы, подтверждение магдебургского права и реальное управление городом на примере Нежина.
Ключевые слова: магдебургское право, магистрат, вїт, городская дума.*

The article describes the results of the analysis of scientific research dedicated to the history of magistrate. The article represents analysis of